

Božo Repe

Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK 94(=163.6):321(497.4):061.2(4)

Mitske predstave pri Slovencih

Miti se proizvajajo sprti in izhajajo iz vsakokratne zgodovinske situacije. Pri Slovencih so najprej pomagali ustvariti (potem pa tudi ukiniti) srednjeevropsko avstro-ogrsko identiteto in obe južnoslovanski, kraljevo in socialistično. Na novo so v zapoznelem valu nastajanja nacionalnih držav podprli nastanek slovenske nacionalne države, ki je bila dvanajst let samozadostna, potem pa se ji je uspelo vključiti v EU. Aktualni politični mit izhaja iz prepričanja, da sedanja generacija Slovencev doživlja vrhunec in najsrečnejši trenutek, da je tako rekoč prišla do »konca zgodovine«.

Myths are created in an ongoing fashion and arise from every kind of historical situation. Among the Slovenes, they first helped to create (and then to erase) the Central European Austro-Hungarian identity as well as both the Yugoslav ones – monarchic and socialistic. More recently, in the new, belated wave of formation of national states, they helped in the emergence of a Slovene state, which was self-sufficient for 12 years before succeeding in joining the EU. The current political myth derives from the conviction that the current generation of Slovenes are experiencing their apogee and moment of greatest happiness, having come, as it were, to »the end of history«.

Slovenci se, kar zadeva mite, ne ločujemo bistveno od drugih sorodnih narodov. Med množico mitov (včasih gre sicer bolj za zgodovinske konstrukte kot klasične mite), ki se občasno med sabo povezujejo ali se nadgrajujejo, včasih pa si tudi nasprotujejo, so od starejših v ospredju mit o izvoru Slovencev, mit o Slovencih kot hlapčevskemu in zatiranemu narodu, mit o »slovenskem narodnem vzponu« in mit o tem, da je »pravi« Slovenec lahko samo katoličan.¹ Med mlajše mite, ki so nastali z razpadom držav in nastankom novih, pa sodita mita o Avstro-Ogrski in kraljevini Jugoslaviji kot »ječah narodov« in mit o tem, da so Slovenci zaradi socializma (komunizma) gospodarsko zaostali in da po drugi svetovni vojni zaradi komunistične narave oblasti niso dobili vsega slovenskega nacionalnega ozemlja na zahodu (zlasti pristanišče Trst), čeprav bi ga lahko.

Mit o izvoru Slovencev sodi med t. i. avtohtonistične teorije. Izhaja iz prepričanja, da so Slovenci prvotni naseljenci prostora, na katerem živijo danes, in da iz tistega časa izvira tudi slovenski jezik (tudi pismenost). Med različnimi tezami o etruščanskem, ilirskem ali venetskem izvoru se je v javnosti najbolj prijela t. i. venetska teorija. Teorija se je pojavila sredi osemdesetih let 20. stoletja, njeni glavni avtorji so bili »venetologi« Matej Bor, Joško Šavli in Ivan Tomažič, ki so v knjigi *Venetí, naši davni predniki* Slovence proglasili za potomce Venetov, le-ti pa naj bi bili »prvi narod, ki je iz indoevropskega ljudstva nastal v Srednji Evropi« in nato prestal vse kasnejše zasedbe, z rimsko vred. Avtorji skušajo teorijo dokazovati z jezikovno interpretacijo, zlasti razlago izvora imen in z arheološkimi najdbami. Interpretacija (»prevod«) različnih krajevnih, jezerskih in rečnih imen širom po

¹ Ob tem tudi, da smo »Marijin narod«, torej narod, ki naj bi mu bila Marija še posebej naklonjena, s čimer se sicer kiti-
tjo tudi Poljaki, Hrvati in Madžari.

Evropi poteka nekako takole: Drava (Dravus) pomeni dreti, reko, ki ima hiter tok. Beseda izhaja iz sanskrt, Drava pa ni samo v Sloveniji, ampak tudi na Poljskem in v Švici (Derotchia), kar priča o razširjenosti Venetov, hkrati pa tudi o neposredni povezavi Slovencev z njimi. Po tej logiki (ki med drugim sploh ne upošteva razvoja jezika) naj bi imela slovenski izvor tudi Celeia (selo), Logatec – Longaticus (log, istega izvora naj bi bila tudi Locarno in Lugano), Trst – Tergeste (trg), Oterg – Oderzo (Otržje) itd. Dokazovanje je zelo podobno dokazovanju amerikaniziranega očeta grškega rodu Gusu Portokalosu, ki smo ga videli v komediji Joela Zwicka *My Big Fat Greek Wedding (Moja obilna grška poroka)*; moč je bil prepričan, da lahko etimološko dokaže, da je vsaka beseda grškega izvora. Tako je poleg vrste drugih zabavnih domislic na primer za kimono (»ki« je v japonščini nositi, »mono« pa predmet, stvar, reč) ugotovil, da prihaja iz grške besede »kimona« (»cheimonas« je grško zima), in zaključil: »What do you wear in the winter? A robe! So there you go!«

Arheološki dokaz za venetsko teorijo naj bi bila t. i. lužiška kultura (po kraju Lužice na Poljskem) žarnih grobišč, ki jo »venetologi« pripisujejo Venetom, čeprav sta zgodovinopisje in arheologija že pred časom ugotovila, da materialna kultura nekega prostora (lahko) ostaja nespremenjena, čeprav se prebivalstvo menja. Veneti (Slovenci) naj bi se kakšnih 1000 let pred našim štetjem iz Poljske razširili po vsej Evropi in preživeli do danes, kar bi pomenilo, kot je ugotovil Peter Štih, ki je v znanstvenih in poljudnih člankih ter časopisnih polemikah argumentirano zavrnil venetsko teorijo (glej Štih 2006 in druge njegove članke), da so Slovenci pred tremi tisočletji obvladovali dve tretjini Evrope in pisali v svojem jeziku, danes pa naj bi jim ostalo le 20.000 kilometrov današnje Slovenije. Ivan Tomažič je nekaj let kasneje v knjigi *Slovenci: kdo smo? Od kdaj in od kod izviramo?* to neprijetno ugotovitev »popravlil« s tezo, da imajo v Venetih »svoj izvor tudi drugi narodi v Srednji Evropi: Pomorjanci, Poljaki, Čehi, Slovaki, pretežni del Nemcev in Avstrijcev, italijanski Benečani, Furlani«, vsem pa naj bi venetska teorija v zavest prinesla »nepremostljive probleme«. Venetsko teorijo zavračajo najvidnejši slovenski medievisti (začeni s pokojnim akademikom Bogom Grafenauerjem), prav tako arheologi (Mitja Guštin) in večina jezikoslovcev. O neznanstvenosti teorije je bil izdan zbornik (*Arheo*, št. 10, 1990), polemike so konec osemdesetih in na začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja polnile pisma bralcev, »venetologi« pa so na Arheo še isto leto odgovorili s knjigo *Z Veneti v novi čas*. Polemike, razne okrogle mize in predavanja na to temo so aktualne še danes, v zadnjem času gredo prizadevanja »venetologov« v smer genetskega »dokazovanja« avtohtonosti.

Avtohtonistične teorije, povezane s ilirsko-slovansko tradicijo, pa tudi z Veneti, so sicer precej starejše. Kažejo se že pri protestantih, pri Marku Pohlinu, Valentinu Vodniku (*Ilirija oživiljena*) in vrsti piscev v drugi polovici 19. in v začetku 20. stoletja tja do socialista Henrika Tume. Novodobna venetska teorija pa je padla v čas, ko so se Slovenci začeli trgati od jugoslovanstva, ko je bilo treba dokazati, da z južnimi Slovani nimajo »nobene zgodovinske in etnične zveze« (Ivan Tomažič) in na podlagi te ugotovitve poiskati novo identiteto, zato je razumljivo, da je dosegla višek tik pred osamosvojitvijo, čeprav se, malo po inerciji, malo pa najbrž zaradi večnih slovenskih kompleksov, ohranja tudi po osamosvojitvi, ko je svojo »narodnobuditeljsko« funkcijo izčrpala.

V čas ločevanja od južnega slovanstva v osemdesetih letih prejšnjega stoletja poleg vzpona venetologije sodi tudi ponovno iskanje skupne srednjeevropske identitete (v glavnem povezane s

prostorom nekdanje Avstro-Ogrske), ki je sicer oživelu predvsem na ravni kulturnega povezovanja in morda kakšne politične iluzije (v nekaterih avstrijskih političnih krogih o tem, da lahko v spremenjenih razmerah znova prevzamejo »cesarsko-kraljevo« vlogo), ni pa doživelo mitičnih razsežnosti. Izzvalo je kar nekaj polemik, v Sloveniji zlasti zaradi izjave avstrijskega pisatelja Petra Handkeja, da Srednja Evropa ni nič drugega kot »meteorološki pojem« (Repe 1999), in cinično zavračanje s strani nekaterih politikov – češki predsednik Vaclav Klaus je pred nekaj leti med obiskom v Sloveniji novodobno iskanje srednjeevropske identitete in povezovanje na tej osnovi tako na primer označil za »leporečje«.

Mit o hlapčevski naravi slovenskega naroda se povezuje z mitom o izgubljeni državi, Karantaniji, in nenehnem hrepenenju po njej.² Rdeča nit zgodbe je, da so se Slovani (v mitski različici kar Slovenci) kot avarski podložniki na današnje ozemlje naselili konec 6. stoletja, se uspeli osamosvojiti in si ustvariti lastno državo, potem pa so jih zaslužnili Nemci in v nemškem suženjstvu so ostali do prve svetovne vojne (Koroška, »zibelka slovenstva«, pa sploh za vedno). Tovrstna mitologija je sicer značilna za vse srednjeevropske in tudi druge narode, ki so ali naj bi imeli neko obliko državnosti v zgodnjem srednjem veku (čeprav nacionalnost v tistem času ni imela nobene vloge), potem pa so jo izgubili. Hlapčevska percepcija, ki je bila v precejšnji meri tudi sestavni del zgodnjega slovenskega znanstvenega zgodovinopisja, je ustvarila več stereotipov, ki sestavljajo celoto mita, funkcionirajo pa tudi vsak zase.

Prvi del mita tako na primer govori o Nemcih kot najhujših slovenskih sovražnikih; vlekel se je do konca osemdesetih let 20. stoletja in se je izgubil šele, ko so to mesto v slovenski zavesti prevzeli Srbi; Avstrija, še posebej pa Nemčija pa sta v času osamosvajanja postali slovenski zaveznici. Seveda je novodobni strah pred Nemci imel realno podlago najprej v mednacionalnih (tudi fizičnih) spopadih v drugi polovici 19. stoletja, ko so Nemci dominirali v marsikaterem okolju na Kranjskem in v drugih pokrajinah, »nemški trdnjavski trikotnik« (Cvirn 1997) pa je zlasti obvladoval Spodnjo Štajersko,³ nato v šovinističnem ravnanju avstrijskih Nemcev med prvo svetovno vojno in ob njenem koncu, še posebej pa v nacističnem etnocidu nad Slovenci med drugo svetovno vojno.

Drugi del mita govori o nepretgnani identiteti Slovencev od 6. stoletja dalje, čeprav »so bile identitete prebivalcev takrat drugačne. Prebivalci severno od Karavank so se imeli za Karantance in tako so jih imenovali tudi njihovi bavarski in langobardski sosedi, medtem ko so južno od njih živeli Karniolci«, obe ljudstvi sta bili slovanski, ne pa tudi slovenski (Štih 2006 in druga njegova dela, navedena v prispevku). Po istem avtorju so bili Karantanci za Slovence »narejeni« šele od Linharta dalje (ime Slovenci je prvič omenjeno leta 1550 v Trubarjevem *Katekizmu*, Slovenija pa šele leta 1844 v pesmi Jovana Vesela Koseskega), govoriti o Slovencih v zgodnjem srednjem veku »ne pomeni nič drugega kot nacionalizirati zgodovino za nazaj; pomeni ustvarjati imaginarno sliko nacionalne zgodovine, preden se je ta sploh začela.« Tudi sicer je pri Slovencih vse do konca 19. stoletja prevladujoča regionalna identiteta. Res pa je, da Karantance Slovenci (tudi v jezikovnem smislu) lahko štejemo za svoje prednike, vendar ne edine.

² Del iskanja te povezave je tudi v simbolih – npr. predlogih, da naj bi v slovenski grb prišel karantanski panter, po Jošku Šavliju »vsakega Slovence simbol«.

³ To je tudi povzročilo razkol v slovenskih vrstah in veliko sovraštvo do t. i. »nemčurjev«, ki brez nemštva za Slovence niso videli modernizacije.

Tretji del mita govori o Slovencih kot tlačeni kmetih brez lastnega višjega sloja, ki so trpeli zaradi nacionalne pripadnosti, čeprav ta niti v fevdalnih odnosih niti pri kolonizaciji nemških kmetov na slovenskem ozemlju ni igrala nobene vloge, saj se lastniki niso ozirali na nacionalnost, ni jim bilo važno, kakšne barve je mačka, pač pa, da lovi miši; fevdalci na sedanjem slovenskem ozemlju pa so bili avtohtoni prav toliko kot Slovenci, integrirani so bili v okolje, živeli so z njim in prispevali k njegovemu razvoju, vsaj deloma so govorili tudi lokalno narečje, kar v svojih delih dokazujejo Štih, Maja Žvanut in Marko Štuhec pa tudi drugi medievisti.

Četrty del mita govori o nepretrganem izgubljanju slovenskega ozemlja, ki je seglo globoko v Avstrijo in ga je treba pridobiti nazaj (v resnici je šlo za slovansko ozemlje, v času med obema vojnama pa so ga označevali za »jugoslovanskega«). Podoba Koroške kot neke vrste izgubljenega Kosova se je v slovenski zavesti utrdila po prvi svetovni vojni, ko so se prebivalci (tudi velik del Slovencev) na plebiscitu odločili za Avstrijo, in ne za Kraljevino SHS. Mit o Karantaniji in izgubljenem »slovenskem« ozemlju se je ohranil v današnji čas. Podpirali so ga tudi najpomembnejši zgodovinarji. Vodilni slovenski medievist po drugi svetovni vojni Bogo Grafenauer je na primer leta 1952 izdal knjigo *Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev*, medtem ko je v nemškem naslovu povzetka namesto Slovencev pravilno napisano karantanski Slovani – »Karantanenslawen« (Grdina 1996, Štih 2006).

Peti del mita govori o domnevni zgodnji (nato do leta 1990 izgubljeni) demokratični tradiciji Slovencev, povezani z ustoličevanjem vojvod – posebnim fevdalnim obredom, ki je izviral iz starejšega ustoličevanja karantanskih knezov in se je v spremenjeni obliki ohranil vse do leta 1414 (zadnji, ki se je zgolj simbolno dal ustoličiti slovenskim kmetom, je bil Ernest Železni). Sprva je oblast knezu podeljeval plemenski ali ljudski zbor, nato so to funkcijo prevzeli kosezi (neke vrste višji, svobodni kmečki sloj). Na koncu je bil to zgolj ritual brez vsebine, kneza je v resnici ustoličil frankovski (germanski) vladar. Obred je potekal na knežjem kamnu, to je delu rimskega stebra, ki je prvotno verjetno stal na Krnskem gradu (avstrijska Koroška). Nacionalno-romantična predstava je knežji kamen naredila za enega kulturnih objektov, ki se je ob osamosvojitvi pojavil tudi na denarnih bonih, predhodnikih tolarja, zaradi česar so protestirali nacionalistični koroški politiki z Jörgom Haiderjem na čelu. Ko je Slovenija letos uvedla evro, je na kovanec za dva centa natisnila knežji kamen in zgodba s protesti se je ponovila (nekaj modrosti je bilo morda v predvidevanjih, da bosta kovanca za en in dva centa v EU ukinjena). Haider je spomenik leta 2005 dal premestiti iz deželnega muzeja v Celovcu v koroški deželni parlament – verjetno zato, da bi poudaril, da je tradicija ustoličevanja povezana s Koroško, ne pa s Slovenci in njihovo nedavno nastalo državo. Leta 1990, po prvih večstrankarskih volitvah, se je pojavila tudi do težnja, da bi po vzoru ustoličevanja na Gosposvetškem polju v kraju Vače, ki je geometrično središče Slovenije, inavgurirali slovensko predsedstvo in predsednika, kar pa so štirje člani predsedstva in njegov predsednik Milan Kučan zavrnili. Obred simbolne predaje oblasti karantanskemu knezu in koroškemu vojvodu s strani kmetov naj bi neposredno vplival na ameriškega državnikar Thomasa Jeffersona in na nastanek ameriške deklaracije o neodvisnosti, čeprav za to ni nobenih zgodovinskih dokazov. Obred je leta 1580 omenjal francoski pravnik Jean Bodin; v prevodu Bodinove knjige, ki jo je imel Jefferson, je bila ta stran zaznamovana, to pa je pri nekaterih piscih (Joseph Felicijan) zadoستovalo za stališče, da je Jefferson v ustoličevanju videl potrdilo za to, da morajo imeti dedne

monarhije pogodbeno naravo. Stališče je kot pretirano že v sedemdesetih letih ovrgel Bogo Grafenauer, mitični vrh pa je doseglo med obiskom Billa Clintona junija 1999 v Sloveniji, ko sta domnevno povezavo kot dejstvo v zdravicah na Brdu omenjala Milan Kučan in Clinton – Kučan z izjavo, da se je že predsednik Thomas Jefferson »pri oblikovanju ameriške deklaracije o neodvisnosti močno oprl tudi na znameniti obred naših slovenskih prednikov, s katerim so tisoč let nazaj demokratično ustoličevali svoje karantanske kneze na Gosposvetskem polju«, Clinton pa z malce ironičnim odgovorom, da prijateljstvo med Slovenijo in ZDA sega še v čas pred nastankom ZDA, ko je Thomas Jefferson, tvorec deklaracije o neodvisnosti, iskal primere demokracije v svetu, to je okolja, kjer vlada ljudstvo, in da mu je bilo (Jeffersonu) všeč, da so karantanski vojvode dobivali klofuto, kar naj bi simboliziralo pravico naroda, da vrže svoje vladarje, in naj bi bilo (po Clintonu) zato všeč tudi vsem prihodnjim generacijam Američanov.

Okrog ogrođja o izgubljeni slovenski državnosti, trpljenju in hlapčevstvu se je spleta še vrsta drugih mitičnih tem, nekatere tudi kot neke vrste kompenzacija za slab zgodovinski položaj Slovencev. V povezavi s turškimi vpadi, kjer naj bi Slovenci (u)brani tuje gospodarje in krščanstvo pred Turki in islamom, seveda pa tudi »nacionalno« ozemlje, posebno mesto zavzema bitka pri Sisku leta 1593. V njej je izpostavljeno (kar vodstveno) vlogo dobil Adam Ravbar, kranjski stotnik deželne konjenice, ki naj bi bil po legendi tudi najbolj zaslužen za zmago. Obletnica bitke se je ves čas svečano slavila; med drugo svetovno vojno se je s krščansko stranjo identificiralo domobranstvo, partizanom pa so pripisali vlogo Turkov. Toda tudi v samostojni Sloveniji je bila ob 400-letnici (leta 1993) bitka slavljen kot »ena izmed zmag na poti k samostojni slovenski državi« (Simoniti 1993). S turškimi vpadi je (po istem piscu) povezan nastanek slovenskih mitičnih junakov Kralja Matjaža, Petra Klepca in Martina Krpana. Srednjeveške kmečke punte so nekateri pisci (tudi zgodovinarji) jemali kot zgodnje oblike razrednega boja in poskusa nacionalne emancipacije, še preden je skrb za socialno in nacionalno vprašanje prevzel delavski razred s svojo »avantgardo«, to je komunistično partijo. Poseben mit je povezan z najmočnejšo fevdalno rodbino, grofi Celjskimi.⁴ Celjski naj bi bili po rodu slovenski, celjska kneževina slovenska srednjeveška država, Herman Celjski naj bi z vladanjem tudi nad Bosno in Slavonijo (po Janezu Trdini) »mogočno jugoslovansko državo osnoval«. Če ne bi propadli, bi pod njihovim vodstvom na jugu njihove posesti (po Karlu Verstovšku) bivali izključno Jugoslovani, Vlado Habjan pa je v njihovem izumrtju videl izgubo družbenega povezovalca in možnega uresničevalca (slovenske) države, ki ga v tistem času, pa še dolgo kasneje, nihče ni mogel nadomestiti (Habjan 1998).

Mit o nepretrganem narodnem vzponu izhaja iz prepričanja, da so si Slovenci vedno želeli svojo državo, kar da so najprej zapisali v program Zedinjene Slovenije leta 1848, nato pa to v raznih zgodovinskih situacijah skušali uresničiti, posrečilo pa se jim je šele leta 1991. V resnici so za programom stali redki intelektualci, zahteval pa ni samostojne države, ampak združitve Slovencev v samoupravno enoto z lastnim državnim zborom. Prav tako trialistični program s preloma stoletja ni zahteval samostojne slovenske države (kot so to, npr. terjali Čehi), ampak delitev monarhije na

⁴ Tri zvezde iz njihovega grba so pristale na grbu Republike Slovenije, uporabljene pa so bile že v »sestavljenem« grbu Kraljevine Jugoslavije.

tri dele, po katerem bi poleg ogrskega in avstrijskega obstajal še južnoslovanski. Izraz slovenske državnosti (celo z elementi mednarodnega priznanja) naj bi bila prehodna enomesečna Država Slovencev, Hrvatov in Srbov leta 1918 s sedežem v Zagrebu, v kateri so Slovenci imeli svojo vlado, niso pa zmogli ustanoviti parlamenta. Državo SHS so kot izraz slovenske državnosti začeli omenjati šele v sedemdesetih letih 20. stoletja, vrh pa je dosegla po osamosvojitvi s tezo o »slovenski osamosvojitvi v letu 1918« (Perovšek 1998). Med obema vojnoma politični programi niso segali čez avtonomistične zahteve, med drugo svetovno vojno je bila Zedinjena Slovenija (v federativni Jugoslaviji) programsko vodilo tako partizanske kot protipartizanske strani, efektivno se je zanjo borila le partizanska (in dosegla spremembo zahodne meje), res pa tudi pri emigrantskih političnih beležimo diplomatske poskuse za njeno uresničitev. Do kam naj bi segale meje Zedinjene Slovenije, je ostajalo odprto vprašanje, odvisno je bilo od številnih dejavnikov, zlasti mednarodnih.⁵ Kljub temu so tudi v vojnih razmerah nastajali idealizirani programi, ki so meje Zedinjene Slovenije risali na Visokih Turah in pri Tilmentu ter terjali, da se pri razmejitvi upošteva nacionalno stanje, kakršno je bilo na prelomu 20. stoletja, torej pred asimilacijo Slovencev v Avstriji in Italiji. Narodnoosvobodilno gibanje je tudi hotelo iz naroda hlapcev (ta podoba se je izrisavala skozi literarna dela pri vseh pomembnejših literatih od Prešerna do Cankarja), narediti narod junakov in preoblikovati narodni značaj, kar je bila celo programska točka Osvobodilne fronte. Tudi programi v socialistični Jugoslaviji do druge polovice osemdesetih let niso segali čez federativni oziroma konfederativni status, Jugoslavija pa se je zdela varno pribežališče pred najhujšimi nacionalnimi sovražniki, Nemci in Italijani.

Sicer pa so polemike o narodnem vzponu v strokovnih krogih dosegle višek tik po osamosvojitvi leta 1992, ko je izšla knjiga Janka Prunka *Slovenski narodni vzpon*, po zadnjih volitvah, ki jih je dobila desnosedinska koalicija, pa so se znova obnovile. Tu je seveda zaznavna izrazita politična konotacija, saj naj bi »vrh« narodnega vzpona in zgodovine sploh bila osamosvojitve, ta pa še vedno prinaša veliko političnih točk in je nekakšen vrednostni moralnopolitični kriterij za visoke politične funkcije. V resnici je zelo malo sedanjih političnih strank in politikov vezanih na osamosvojitve, vendar vladajoči blok s tezo o t. i. »pomladnih« strankah – to je tistih, ki naj bi bile konec osemdesetih in v začetku devetdesetih let za osamosvojitve in demokratizacijo – skuša pač s tovrstno nedefinirano mitizacijo svoje (domnevne) vloge črpati nekakšen politični kapital.

Posebne vrste mitični odnos se je oblikoval do vsakokratne državne tvorbe, v kateri so bili Slovenci. Nekdaj slavljena katoliška Avstrija s kulturnim cesarjem Francem Jožefom je v kraljevini Jugoslaviji postala »ječa narodov«, čeprav je Slovincem kljub vsemu omogočila obstoj, gospodarski razvoj (resda počasen) in ohranitev nacionalne identitete ter jih naučila modernih političnih manir, vključno s parlamentarizmom. Enaka oznaka je po propadu doletela kraljevino Jugoslavijo, že v času njenega obstoja pa se je zrušila idealizirana predstava o skupnem sožitju »treh plemen enega naroda.« Slovenci so v kraljevini sicer dobili univerzo, možnost za gospodarski razvoj in neformalno kulturno avtonomijo, politične pa ne. Če že ne mit, pa vsaj stereotip, da (po Antonu

⁵ Pomembno sta npr. vplivali odločitve zaveznikov, da obnovijo Avstrijo v mejah izpred anšlusa, in njihova naklonjenost Italiji, po mnenju nekaterih zgodovinarjev tudi komunistična naravnost narodnoosvobodilnega gibanja.

Korošču) »Srbi vladajo, Hrvati razpravljajo, Slovenci plačujejo«, se je v malce drugačni preobleki ponovil s socialistično Jugoslavijo, ki so jo Slovenci zapustili, ker je postala cokla za njihov razvoj, strah pred stoletnimi nemškimi in italijanskimi sovražniki pa je po sedemdesetih letih otopel. Samoupravni socializem kot »najboljši sistem na svetu« je postal »totalitarizem«, ljubljeni tovariš Tito diktator, mit o bratstvu in enotnosti ter socialističnem patriotizmu se je zrušil v prah. Nov mitični, nekritično idealizirani cilj je postala t. i. »Evropa« (Repe 2001 in 2003). Podobno spremenjeno mitično podobo so v posameznih obdobjih doživljale tudi osebnosti, še zlasti literarne, ki so ustvarile slovensko narodno skupnost, politiki naj bi bili (Grdina) tu le »narodova druga liga.« Zato skušajo novodobni ta kompleks danes popraviti. Z osebami je, zlasti v šolski zgodovini, povezano tudi nacionalno prilaščanje ljudi, ki po rodu niso bili Slovenci, so se pa tu rodili ali živeli (npr. glasbenik Jakob Gallus ali kemik Fritz Pregl), ali pa so Slovenci bili, vendar do narodnosti niso čutili posebne afinitete (za Johannesa krščeni Puch je za tovrstne potrebe npr. postal Janez Puh).

Mit o Slovencu katoličanu je povezan s kulturnim bojem, ki se je začel na prelomu stoletja. Jedrnato ga je v devetdesetih letih 19. stoletja izrazil najprej Anton Mahnič s stališčem, da sta si v duhu bližja nemški in slovenski liberallec kot verni in liberalni Slovenec, nato pa še leta 1912 Aleš Ušeničnik z besedami: »Krščanska vera, ki jo imamo Slovenci, je katoliška, torej za vse narode, vendar je kot tisočletna kulturna dediščina z vsem našim mišljenjem in življenjem tako tesno spojena, da nam je Slovenec brezverec docela tuj in mu v ničemer več ne moremo zaupati.« (Podobno tuj je bil seveda tudi Slovenec protestant.) Prelom stoletja je (po Egonu Pelikanu) za slovensko katoliško elito pomenil pretres, saj je porast liberalizma rušil njeno predstavo o tem, da je vera osnovno gibalno družbe in da ima cerkvena elita po integralističnem načelu pravico in moč razsojati o vsem družbenem dogajanju. To prepričanje, ki je temeljilo na narodnobuditeljskem delu duhovščine (tedaj skoraj edine slovenske inteligence) konec 18. in v 19. stoletju ter na dejstvu, da je bila večina Slovencev krščenih po katoliškem običaju, je trčilo na modernizacijske procese, ki jih je katoliški vrh želel obvladovati s starimi obrazci. Na dilemo, kaj je nad čim, narodnost nad vero ali vera nad narodnostjo, je bil odgovor jasen: podrejanje verskih resnic narodnostni ideji⁶ je treba – če pride do dileme – obsoditi, sicer pa je temeljno načelo, da je oboje eno in nerazdružljivo.⁷ Kljub tako radikalni tezi pa (znova po Pelikanu) katoliški integralizem pred prvo svetovno vojno ni zmagal nad političnim pragmatizmom Krekove zadružne in prosvetne organizacije, se je pa, tudi v kontekstu mednarodnih razmer in usmeritev Vatikana, to zgodilo v tridesetih letih, kar je katoliški tabor tudi razcepilo. Politika katoliške Cerkve v Sloveniji, njena velika in še naraščajoča ekonomska moč, povezana z vrnitvijo fevdalnega in drugega premoženja, poseganje v šolski sistem in javne medije, navezava na vladajočo desno koalicijo, izrekanje moralnih sodb (tam, kjer niso v konfliktu z njenimi neposrednimi interesi) dajejo misliti, da se integralistični mit o Slovencu katoličanu obnavlja. Temu nasproti stojijo modernizacijski procesi, ki so se zgodili vmes, in ustavna ločitev cerkve od države, ki pa se v glavnem interpretira glede na razmerje političnih sil, to pa je v zadnjih letih za cerkev zelo ugodno.

⁶ Tu so bili pač tedaj uspešnejši liberalci, tako kot so bili prej uspešnejši protestanti, ki so narodu prinesli pismenost.

⁷ S podobnim problemom so se kasneje srečali tudi komunisti.

Med aktualnimi miti (zgodovinskimi konstrukti) večina zadeva vprašanje druge svetovne vojne in socializma (komunizma) in ima tudi močno aktualno politično noto. Temeljna ugotovitev tu je, da je v Sloveniji prišlo do revizije zgodovine (kar je sicer v mnogih pogledih posledica novih raziskovanj in objektivnih znanstvenih odkritij, vendar ta niso predmet te obravnave). Omenjena revizija gre v marsikateri točki do mitizacije, zgodovinarji, ki temu z znanstvenimi argumenti nasprotujejo, pa so označevani kot »anacionalni«, »nepatriotični«, »renegatski« (to je odpadniški do naroda) ipd., pogosto so deležni ostrih političnih diskvalifikacij. V glavnem je to posledica spremenjene ideološke in politične podobe Slovenije po zadnjih volitvah (2004). Medtem ko so se pretežno liberalne vlade v času od osamosvojitve Slovenije z zgodovino ukvarjale bolj obrobno in so jo prepuščale stroki, je sedanja desna koalicija odnos do preteklosti postavila kot eno od prioritet, tako v obvladovanju znanosti kot v šolskih programih, pa tudi pri praznovanjih in javnih manifestacijah. Nova, domnevno patriotična podoba zgodovine v veliki meri temelji na mitih, ki sem jih obravnaval in ki naj bi postali sestavni del zgodovinske zavesti Slovencev. Izrazito sta tu na udaru druga svetovna vojna in socializem (komunizem) s selektivno časovno obravnavo (zane-marjanjem ideoloških sporov pred vojno in kronološko dokazljivega dogajanja: okupacija – kolaboracija – odpor – revolucija), s krčenjem zgodovinske obravnave zgolj na vprašanje revolucije in s poudarjanjem, da sta se slovenski razkol in državljanska vojna začela zaradi komunističnega ravnanja med vojno. Temu se pridružuje teza, da je bila kraljevina Jugoslavija demokratična, parlamentarna država, predstavniki meščanskih strank legalno izvoljeni (in legitimni) predstavniki slovenskega naroda tudi med vojno, čeprav so se vsaj javno svoji stari državi odrekli.⁸ Komunistična revolucija med vojno in po njej naj bi pred vojno doseženi ekonomski standard in demokracijo izničila ter Slovence v vsakem pogledu speljala na stransko pot razvoja. Znanstveno zgodovino pisje te teze kljub priznavanju zaslug, ki jih je zlasti za slovensko kulturo in gospodarstvo imela kraljevina Jugoslavija, ne podpirajo in v njenih socialnih in mednacionalnih konfliktnih vidijo vzroke za dogajanje tudi med drugo svetovno vojno. Komunisti, majhna zarotniška skupina, naj bi po teh trditvah imeli zgolj revolucionarni značaj, ne pa tudi narodnoosvobodilnega. Ker so odrekli pravico do odpora meščanski strani (pri tem se pozablja, da je bilo izključevanje obojestransko), naj bi ji s tem tudi preprečili (onemogočili) odpor, čeprav je znano, da je v mnogih državah obstajalo več vrst aktivnega oboroženega odpora (Poljska, Francija, Italija, Grčija) in so bili za kaj takega pogoji tudi v Sloveniji, položaj meščanskega tabora pa bi bil ob morebitnem aktivnem odporu tudi v očeh zahodnih zaveznikov bistveno drugačen. »Čista« narodna osvoboditev brez revolucije (in posledično državljanske vojne) naj bi bila za komunistično stranko brez pomena, patriotizem zgolj sredstvo za doseg razrednega cilja. To se med drugim dokazuje tudi s prirejenimi stališči, da »bodo šli komunisti v oborožen odpor proti okupatorju samo, če bodo imeli priložnost za revolucijo«, oziroma (po drugi inačici) da bodo šli v protifašistični boj, če bi ta koristil Sovjetski zvezi. Komunisti so v vojni nedvomno videli priložnost tudi za izvedbo revolucije in so jo v posameznih obdobjih (še zlasti pred napadom Nemčije na Sovjetsko zvezo) postavljali v

⁸ Znano je, da so politiki, npr. dravske banovine, ki so nedavno pred tem prisegli zvestobo jugoslovanskemu regentu po okupaciji – v najblažji, neprirejeni inačici – »sprejeli na znanje« vključitev dela slovenskega ozemlja in se šli poklonit v Rim Mussoliniju, župani so prisegli zvestobo italijanskemu kralju itd.

ospredje, vendar je ne glede na vzporedne revolucionarne cilje šlo predvsem za odporiško dejanje. Temu vrednotenju se dodaja teza, da je komunistična narava odporiškega gibanja in nato poveljnega režima preprečila uresničitev ideje o Združeni Sloveniji, še posebej pa naj bi vplivala na izgubo Trsta. Če povzamemo zgodovinarsko razpravo, ta nekako sega do možnosti, da bi dobili Gorico, je kritična do posameznih notranje- in zunanjepolitičnih potez poveljnih oblasti, ki so nedvomno vplivale na zaostrovanje položaja z zahodnimi državami, in v primeru, da ne bi bilo partizanskega odpora, hipotetično (»if history«) dopušča delno korekcijo meja po t. i. Wilsonovi črti iz časa prve svetovne vojne (ki Slovencem še vedno ne bi dala izhoda na morje). Politična interpretacija ob obletnici priključitve Primorske pa je bila (tudi v govoru premiera Janeza Janše), da bi, če v Sloveniji tedaj ne bi vladal komunistični režim, dobili tudi Trst in celo Beneško Slovenijo.⁹ Ob tem nastaja zadrega tudi zaradi prispevka narodnoosvobodilnega gibanja k slovenski državnosti (status republike v poveljni Jugoslaviji, pravica do samoodločbe, vključno s pravico do odcepitve, zapisana v vseh poveljnih jugoslovanskih ustavah, parlament, vlada, od sedemdesetih let dalje predsedstvo, meje, ki jih je Slovenija dosegla v okviru socialistične Jugoslavije in ki so bile mednarodno potrjene). Tako v domačem kot mednarodnem kontekstu je bila ta zadrega še posebej očitna ob opredeljevanju do Avnoja (Protifašističnega sveta narodne osvoboditve Jugoslavije) in njegovih sklepov, ki so ga po osamosvojitvi povzročile zahteve iz Avstrije, naj se Slovenija odpove avnojskim sklepom in vrne nacionalizirano premoženje. Domača kritika dela zgodovinarjev in politikov leti na »revolucionarnost« Avnoja (kljub mednarodnemu priznanju), medtem ko na primer potrditev sklepov v zvezi s priključitvijo Primorske seveda pridejo prav.

Med konstrukti o socializmu (komunizmu) in njegovih posledicah je pogosta tudi teza o gospodarskem zaostajanju, ki da ga je socializem povzročil. Če merimo ekonomske procese na daljši rok, se pokaže, da so na slovenskem ozemlju sicer bili zgodnji začetki industrializacije kmalu za najbolj razvitimi v začetku 19. stoletja, potem pa se petdeset let skoraj ni premaknilo. Južna železnica ni prinesla preskoka v višjo kvalitativno fazo, uničila pa je stare obrti. Države, ki so se industrializirale pred prvo svetovno vojno, so še danes v ospredju, slovensko ozemlje pa je za približno dve desetletji zaostajalo celo za počasno Avstro-Ogrsko. Le približno četrtina industrijskih obratov je nastala v času Avstro-Ogrske, v kraljevini – tedaj eni najrevnejših evropskih držav! – se je (ob močnem protekcionizmu in tudi do 50-odstotnih carinah) ta odstotek podvojil, drugo polovico pa je s pospešeno industrializacijo, ki je višek dosegla v sedemdesetih letih, prispeval socializem. Že leta 1918 so slovenski politiki tudi hoteli vzpostaviti nacionalno gospodarstvo, do konca je to izpeljala socialistična garnitura s konceptom državne (družbene), torej nepodjetniške ekonomije. Kavčičev¹⁰ koncept prehoda v postindustrijsko družbo, zastavljen v pravem času, konec šestdesetih let, se ni uresničil. Industrijski boom, ki se je napajal iz lastne akumulacije, se je izčrpal in Jugoslavija ga je nadomestila z zadolževanjem, od tu naprej pa kaže na upravičen (tudi ekonomski) razlog za odhod iz Jugoslavije. V zadnjih 150 letih Slovenija ohranja

⁹ To je Avstrija izgubila že leta 1866, Italija pa je na spornem ozemlju celo izvedla poizvedovalni plebiscit, ki je pokazal, da so tudi Slovenci – pač zaradi poprejšnje neprijazne avstrijske politike – naklonjeni priključitvi k Italiji.

¹⁰ Stane Kavčič, »liberalno« usmerjeni predsednik slovenske vlade s konca šestdesetih in začetka sedemdesetih let 20. stoletja.

korak s sredozemskimi državami (izjema je Italija, ki je ujela modernizacijski val na začetku 20. stoletja), prehitela je vzhodnoevropske države (primerjaj npr. položaj Češke in Slovenije v Avstro-Ogrski!). Do srede sedemdesetih let 20. stoletja je Slovenija zmanjševala zgodovinsko razliko z Avstrijo, potem se je razlika vrnila tja, kjer je bila v drugi polovici 19. stoletja. Danes naj bi bila Slovenija nekje na 60–70 odstotkih avstrijskega BDP (Avstrija je imenitno izkoristila tranzicijo v vzhodnoevropskih državah). Z narodnogospodarskega vidika »izvirni greh« torej ni (le) v socializmu, ki je na specifičen način izvedel nujno industrijsko modernizacijo, potem pa zaspal, ampak je mnogo starejši, zamujenih priložnosti pa več v različnih obdobjih in sistemih.

Negativna («zločinska») podoba slovenskega komunizma najbolj izhaja iz povojnega poboja domobrancev in drugih političnih nasprotnikov, iz političnih sodnih procesov in raznih oblik represije ter uvedbe totalitarnega sistema po sovjetskem vzoru. Temu se pridružujejo medvojna uzurpacija osvobodilnega gibanja in proletarski internacionalizem ter navezava na Sovjetsko zvezo (do leta 1948). Védenje o tem je v zavest javnosti prihajalo postopno, že v zadnjem obdobju socializma, od prve polovice osemdesetih let dalje. S tem so povezane tudi ocene o legalnosti in legitimnosti sistema po letu 1945. V luči teh dogodkov se ocenjuje celotna dejavnost komunistov, problematizira njihova družbena vloga: kot predvojna ilegalna organizacija naj ne bi imeli pravice do enakopravne družbene vloge kot drugi politični subjekti, čeprav jih je izven zakona postavil nedemokratski jugoslovanski režim in čeprav je legitimnost meščanskih strank v tridesetih letih vsaj vprašljiva, saj je niso merili na demokratičnih volitvah, jugoslovanski parlament pa po sporazumu Cvetković-Maček, ki je hrvaški dodelil samostojno in združeno banovino z velikimi deli Bosne in Hercegovine, sploh ni deloval, režim je ustanavljal koncentracijska taborišča za nasprotnike, država je v času, ko je bil notranji minister dr. Anton Korošec, sprejemala protizidovsko zakonodajo, med vojno pa meščanske stranke sploh niso bile zmožne odgovoriti na zgodovinski izziv. Organizacija odporniškega gibanja, vloga v odporu in prispevek k določitvi slovenskih meja in državnosti, prelom s Sovjetsko zvezo in stalinizmom, izvedba modernizacijskih procesov, ki so jih na svoj specifičen (tudi represiven) način, s socialnim inženiringom, izvedli po vojni, ker tega niso bile zmožne ali niso hotele prejšnje politične elite,¹¹ so zasenčeni z negativno platjo njihovega delovanja. Čeprav je z anketami raziskano javno mnenje do obdobja socializma v glavnem prizanesljivo, pretežno pozitivno, je resnično vrednotenje (še zlasti pri mlajših generacijah) težko izmerljivo. Zanimivo pa je, da ankete javnega mnenja kažejo naraščajoč pozitiven odnos do Josipa Broza - Tita, ki je s 67-odstotne pred slabimi desetimi leti prišel na kar 80-odstotno podporo. Celo v najbolj desni katoliški stranki Nova Slovenija je v anketi dobil 52 odstotkov pozitivnih glasov, v vladajoči Slovenski demokratični stranki pa skoraj 60 odstotkov (Tito je pozitivna osebnost, *Mladina* št. 20, 19. 5. 2007, str. 46; anketo je izvedla Ninamedia). Na politološko-sociološki ravni se zadrego z oceno komunistične ideologije, stranke in komunistov kot ljudi skuša reševati z razločitvijo komunistov kot ljudi (z dobrimi nameni) in komunistične politike in ideologije kot negativne, izhajajoče iz logike boljšeizma. Seveda to ni zadrega samo pri komunistih: »zasluge za narod«, ki jim vsakokratna vladajoča garnitura zavestno ali podzavestno želi dati mitične raz-

¹¹ Socialno pravičnejša družba, ženska emancipacija, ločitev cerkve od države, industrializacija slovenske družbe, na nacionalnem področju postopna krepitev slovenske državnosti.

sežnosti, mnogokrat pač niso v sozvočju z demokracijo. Čeprav bi tvegala oceno, da se večji del sodobnega slovenskega zgodovinarstva giblje znotraj pretehtanega iskanja dobrih in slabih plati, se v celoviti oceni komunističnega gibanja na Slovenskem in vodilnih komunistov še išče, kar se nenazadnje kaže tudi v tem, da nimamo monografske študije o zgodovini komunističnega gibanja in stranke na Slovenskem, pa tudi ne biografij vodilnih komunistov. Del piscev (tudi zgodovinarjev) izhaja iz ocen o zločinskosti komunistov med vojno in po njej, o petinštiridesetletnem totalitarizmu, o tem, da se slovenski komunizem (socializem) ni nikoli v bistvu razlikoval od sovjetskega. Zdi se, da želi nihalo bolj uravnoteženega zgodovinarstva, ki ga je stroka uspela v zadnjih dvajsetih letih nekako »zaustaviti« na sredini, na vsak način potisniti na drugi skrajni rob. To ne velja zgolj za odnos do druge svetovne vojne in socializma (komunizma), ampak tudi za odnos do vseh tem, ki naj bi skozi mitski pogled dvigovala slovensko samozavest in patriotizem, čeprav ima Slovenija svojo državo in za to sploh ni potrebe.

Ernest Renan, francoski filozof iz 19. stoletja, utemeljitelj (tedaj) modernega tipa nacionalizma, je izhajal iz prepričanja, da morajo ljudje ob izgraditvi skupne (nacionalne) identitete odnos do preteklosti vzpostaviti selektivno: v zavest si morajo vtisniti nekatere stvari iz preteklosti, druge pa temeljito pozabiti. Skozi dirigirano zgodovinarstvo, nadzorovane medije, sistem praznovanj, obvladovanje proslavljanj je mogoče doseči marsikaj. Kljub temu pa ni mogoče v celoti prenesti vzorcev iz 19. v 21. stoletje, še zlasti ne tam, kjer gre za kombinacijo nacionalizma in (takšne ali drugačne) ideologije. Različni pogledi in polemike so za demokratično družbo nekaj normalnega, če le ne prevlada skušnjava po uporabi politične moči za uveljavitev svoje »resnice« in svojega pogleda na zgodovino.

V zadnji val mitizacije slovenske zgodovine sodijo samoustvarjene predstave o slovenski osamosvojitvi in tranziciji, na primer o tem, da je bila slovenska privatizacija bolj pravična in manj »taycoonska« od hrvaške in vzhodnoevropskih, ali o izključno demokratičnem in nenacionalističnem ravnanju Slovencev – kar zanikujejo na primer »izbrisani«, to je več kot 18.000 ljudi neslovenskega rodu, ki so jim odvzeli pravico do stalnega bivališča, jih spravili ob eksistenco in prisilili v izjemno nehumane eksistenčne razmere (brez stalnega bivališča si namreč v Sloveniji ni mogoče urediti ne stalne zaposlitve ne socialnega in zdravstvenega zavarovanja). Z vstopom v EU ta nekritična samopodoba, ki deloma sicer res temelji na uspehih Slovenije (prevzem evra, bodoče predsedovanje EU, ki ga je Slovenija dobila kot prva država iz bloka na novo sprejetih držav), postopoma prerašča v politični mit, propagiran s strani vladajoče garniture in provladnih medijev, da gre Slovincem danes bolje, kot jim je šlo kdajkoli v zgodovini. V tem trenutku smo tako razpeti med idealizirano samopodobo na eni strani in stoletne frustracije in strahove na drugi strani, ki sta jih dobro desetletje samostojne države in vključitev v EU sicer potisnili v podzavest, nista pa jih mogli kar odplakniti.

Izbrana literatura

- BOR, Matej, ŠAVLI, Joško, TOMAŽIČ Ivan, 1989: *Veneti, naši davni predniki*. Ljubljana, Spodnje Škofije, Wien, Maribor: Večer
- CVIRN, Janez 1997: *Trdnjavski trikotnik: politična orientacija Nemcev na Spodnjem Štajerskem (1861–1914)*. Maribor: Obzorja.
- GRDINA, Igor, 1996: Karantanski mit v slovenski kulturi. *Zgodovina za vse* 3/2. 51–65.

Stereotipi v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi

- GRANDA, Stane, 1999: *Prva odločitev Slovencev za Slovenijo: dokumenti z uvodno študijo in osnovnimi pojasnili*. Ljubljana: Nova revija.
- HABJAN, Vlado, 1998: Za razveljavitev teze o naši nezgodovinskosti: obsimpozizijsko vprašanje. *Delo*, 21. maj. 16.
- PELIKAN, Egon, 2001: Slovenski politični katolicizem in katoliška cerkev v letih 1918–1945. *Primorska srečanja* 244/245. 533–542.
- PEROVŠEK, Jurij, 1998: *Slovenska osamosvojitve v letu 1918: študija o slovenski državnosti v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov*. Ljubljana: Modrijan.
- PRUNK, Janko, 1992: *Slovenski narodni vzpon*. Ljubljana: DZS.
- REPE, Božo, 1999: Slovenci, Balkan in Srednja Evropa. *Anthropos* 31/4–6. 301–312.
- REPE, Božo, 2001: Historical Consequences of the Disintegration of Yugoslavia for Slovene Society. *Österreichische Osthefte* 43/1–2. 5–26.
- REPE, Božo, 2003: Zapoznili zamah zgodovine. *Delo*, Sobotna priloga, 26. april. 8.
- REPE, Božo, 2006: Mit in resničnost komunizma. *Mitsko in stereotipno v slovenskem pogledu na zgodovino*. Ur. M. Ferenc, B. Petkovšek. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije. 285–302.
- ROZMAN, Franc, MELIK, Vasilij, REPE, Božo, 1999: *Zastave vihrajo. Spominski dnevi in praznovanja na Slovenskem od sredine 19. stoletja do danes*. Ljubljana: Modrijan.
- SIMONITI, Vasko, 1993: O pomenu Siska in bitke pri njem pred 400 leti. *Mohorjev koledar*. 58–60.
- ŠTIH, Peter, 2006: Miti in stereotipi v podobi starejše slovenske nacionalne zgodovine. *Mitsko in stereotipno v slovenskem pogledu na zgodovino*. Ur. M. Ferenc, B. Petkovšek. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije. 25–47.
- TOMAŽIČ, Ivan (ur.), 1990: *Z Veneti v novi čas: odgovori – odmevi – obravnave: zbornik 1985–1990*. Ljubljana, Wien: Editiones Veneti.
- TOMAŽIČ, Ivan, ŠAVLI, Joško, 1999: *Slovenci: kdo smo? Od kdaj in od kod izvirmo?* Ljubljana, Wien: Editiones Veneti.